

IRENEUSZ SŁOMA

Katolicki Uniwersytet Lubelski

KULT SERCA JEZUSOWEGO W WYBRANYCH PISMACH ŚW. JÓZEFA SEBASTIANA PELCZARA

WPROWADZENIE

Kult Najświętszego Serca Jezusowego jest obecny w historii chrześcijaństwa od samego jego początku, od chwili przepowiadania śmierci i zmartwychwstania Chrystusa¹. Jego obecna nazwa i wyraźne sprecyzowanie przedmiotu dokonywało się powoli w ciągu wieków, a w sposób bezpośredni został on objawiony św. Małgorzacie Marii Alacoque. Od tego czasu wyraźne żądanie Jezusa, aby oddawano Mu cześć w tym symbolu, dzięki staraniom wielu wybitnych teologów i duszpastry rozszerzyło się na cały świat. W szczególny sposób dokonało się to dzięki aprobach i polecaniu tej formy pobożności przez wielu papieży. Podkreślają oni, że „kult ten nie zjawił się w Kościele nagle, ani też nie zrodził się na skutek prywatnych objawień, lecz stanowi spontaniczny wykwit żywej wiary i gorącej pobożności, którą ludzie obdarzeni nadprzyrodzonymi darami żywili względem Zbawiciela i Jego chwalebnych ran”². Kult ten jest oddaniem czci Bożej Miłości uosobionej w Boskim Sercu Jezusa, jako ośrodka wolitywno-emocjonalnym Zbawiciela. Tak też rozumiał ten kult biskup Sebastian Pelczar, pisząc: „mówiąc tedy o Sercu Jezusowym, rozumie się nie tylko Serce cielesne, nierozdzielnie zjednoczone z Bóstwem, ale także Serce duchowe, to jest siedlisko Jego uczuć najczystszych, najświętszych, najdoskonalszych, a szczególnie ognisko i godło nieskończonej Jego miłości i wszystkich tych pragnień, dążeń, usposobień, cnót, czynów i dzieł, które z tej miłości wypłynęły”³.

¹ Por. Cz. Drażek, L. Grzebień, *Bóg bliski. Historia i teologia kultu Najświętszego Serca Jezusa*, Kraków 1983, s. 11.

² Pius XII, *Encyklika „Haurietis aquas” i komentarz*, Kraków 1980, IV, 2, s. 26.

³ J.S. Pelczar, *Objawienie się Najświętszego Serca Jezusowego i żywot błogosławionej Małgorzaty Marii Alacoque*, Przemyśl 1904, s. 4.

1. ŚWIĘTY JÓZEF SEBASTIAN

Święty Józef Sebastian Pelczar urodził się 17 stycznia 1842 r. w miasteczku Korczyna koło Krosna. W 1860 r. złożył egzamin dojrzałości. Wstąpił do Seminarium Duchownego w Przemyślu. 17 lipca 1864 r. przyjął święcenia kapłańskie. Po roku pracy wikariuszowskiej, został wysłany na studia do Rzymu. Przebywał tam w latach 1865–1868. Uzyskał tam doktorat z teologii i prawa kanonicznego. W 1869 r. objął obowiązki prefekta w seminarium przemyskim. Oprócz tej posługi, Pelczar głosił wiele kazań, które zawsze starannie przygotowywał, a także często spowiadał i angażował się w prace społeczne. W 1873 r. ukazało się jego główne dzieło: *Życie duchowe, czyli doskonałość chrześcijańska*, będące dobrym obrazem jego duchowości. 19 marca 1877 r. został mianowany profesorem Uniwersytetu Jagiellońskiego na Katedrze Historii Kościoła i Prawa Kanonicznego. W 1880 r. zamienił ją na Katedrę Teologii Pastoralnej. W trakcie swej pracy był ceniony zarówno przez profesorów, jak i studentów. 27 lutego 1899 r. nastąpiła prekonizacja Pelczara na biskupa pomocniczego diecezji przemyskiej. 17 grudnia 1900 r. odbyła się prekonizacja na arcypasterza diecezji przemyskiej, a jego ingres do katedry miał miejsce 13 stycznia 1901 r. Pracując na nowym stanowisku, przyczynił się do podniesienia religijności diecezji, powiększenia liczby placówek duszpasterskich, założenia diecezjalnego wydawnictwa książek religijnych, powstania urzędowego pisma diecezji przemyskiej: „Kroniki Diecezji Przemyskiej”⁴, założenia Biblioteki Diecezjalnej, powstania ochronek dla dziewcząt i chłopców, nadto zaprowadził Bractwo Najświętszego Sakramentu, powołał do życia Związek Katolicko-Społeczny, który później połączył z Bractwem NMP Królowej Korony Polskiej. Propagował także bardzo wyraźnie nabożeństwo do Najświętszego Serca Pana Jezusa, a także upowszechniał praktyki pierwszopiątkowe. Gruntownie zajmował się organizacją życia duchownych i świeckich przez zorganizowanie trzech synodów (w 1902, 1908 i 1914 r.⁵). Jego czynne życie, upływające pod znakiem troski o rozwój życia duchowego wiernych, przerwała śmierć, która nastąpiła 28 marca 1924 r. W całym swoim życiu święty biskup Pelczar pielęgnował nabożeństwo do Najświętszego Serca Pana Jezusa, a także zachęcał do niego innych. Czynił to głównie przez pisma i kazania, jak i założenie Zgromadzenia Sercanek⁶ oraz Bractwa Najświętszego Sakramentu, a także w działalności duszpasterskiej i całej swojej trosce o wzrost pobożności powierzonych sobie dusz⁷. Najważniejszymi pismami Pelczara na temat kultu NSPJ są:

⁴ Dalej KDP.

⁵ W przygotowaniu był także czwarty synod, zaplanowany na 1924 r., ale nie odbył się on ze względu na śmierć biskupa Pelczara (por. S. Krzywiński, *Działalność duszpasterska Józefa Sebastiana Pelczara biskupa przemyskiego w latach 1899–1924*, Przemyśl 2003, s. 224–226).

⁶ Sercanki – nazwa potoczna Zgromadzenia Sióstr Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego (por. J. Hojnowski, *Zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego (Sercanki)*, w: *Słownik kultu Serca Jezusowego*, Kraków 2000, s. 277).

⁷ Należy tutaj wymienić jego wkład w restaurację kościoła katedralnego, w którym jego nabożeństwo do NSPJ zarysowało się przez umieszczenie w nim blendy okiennej przedstawiającej objawienie się NSPJ św. Małgorzacie Marii Alacoque (por. T. Łękowski, *Katedra przemyska wraz z kościołem*

*Nabożeństwo do Najświętszego Serca Jezusowego*⁸, *Pasterz według Serca Jezusowego, czyli Ascetyka pasterska*⁹, *Najsłodsze Serce Jezusowe. Książka do modlenia*¹⁰, *Objawienie się Najświętszego Serca Jezusowego i żywot błogosławionej Małgorzaty Marii Alacoque*¹¹. Do najważniejszych dzieł należą też: *Życie duchowe, czyli doskonałość życia chrześcijańskiego*¹², *Rozmyślenia o życiu kapłańskim, czyli ascetyka kapłańska*¹³, *Rozmyślenia o życiu zakonnym dla zakonnic*¹⁴ oraz *Konstytucje albo Ustawy Służebnic Najśw. Serca Jezusowego*¹⁵. Święty Józef Sebastian, będąc głównym założycielem pisma „Kronika Diecezji Przemyskiej”¹⁶, umieszczał w niej liczne publikacje na temat kultu i duchowości NSPJ.

2. NSPJ W WYBRANYCH DZIELACH

We wspaniałym dziele, jakim jest *Życie duchowe, czyli doskonałość chrześcijańska*, autor, nie tylko w specjalnie poświęconemu zagadnieniu NSPJ paragrafie, ale także w całości pracy niejednokrotnie wskazuje na to Serce. Przede wszystkim przywołuje krótko historię objawień danych Małgorzacie Marii Alacoque, a także wskazuje na właściwe początki tego kultu: „zostało po raz pierwszy objawione na krzyżu, kiedy to żołnierz rzymski, wiedziony natchnieniem Bożym, otworzył włócznią bok Chrystusa. Lecz małe tylko grono świętych niewiast, z Matką Jezusową i ukochanym uczniem Janem na czele, zrozumiało tę tajemnicę miłości, a ich westchnienie na widok tej rany było pierwszym hołdem, pierwszym dziękczynieniem, złożonym boskiemu sercu Zbawiciela”¹⁷. Tutaj też wskazuje na sposoby oddawania czci temuż Sercu, wymieniając: częste mówienie o NSPJ, zapisanie się do Bractwa Serca Jezusowego albo Straży Honorowej tegoż Serca, codzienną modlitwę do Serca, posiadanie obrazu NSPJ, częste przyjmowanie Komunii św., nawiedzanie Najświętszego Sakramentu, odprawianie mszy świętej lub uczestniczenie w niej na wynagrodzenie zniewag wyrządzanych Sercu Jezusa, poświęcenie całego czerwca i każdego pierwszego piątku miesiąca temu Sercu. Zachęca przy tym do całkowitego zaufania Sercu Jezusowemu, będącemu zarówno Przyjacielem i Bogiem, uciekając się do Niego w każdej potrzebie. Józef Sebastian wskazuje także na szczególne zna-

filialnym Najświętszego Serca P. Jezusa, Przemyśl 1906, s. 59–60), a także małej figury NSPJ nad wejściem bocznym, od strony domu biskupów przemyskich. Nieodzowne jest też zaznaczenie ogromnego wkładu finansowego i wykorzystania wielu swoich zdolności przez Józefa Sebastiana, aby odnowić pojezuicki kościół NSPJ, który został poświęcony ponownie i oddany do użytku 13 listopada 1903 r., obecnie jest to archikatedra greckokatolicka, Sobór św. Jana Chrzciciela (tamże, s. 84).

⁸ Przemyśl 1905.

⁹ Lwów 1913.

¹⁰ Przemyśl 1916.

¹¹ Przemyśl 1904.

¹² Tom 1–2, Kraków 2003.

¹³ Ząbki 2008.

¹⁴ Kraków 1915.

¹⁵ Kielce 1925.

¹⁶ Z lat 1900–1924.

¹⁷ J.S. Pelczar, *Życie duchowe*, t. 2..., s. 339.

czenie kultu NSPJ dla całego życia chrześcijańskiego, zwłaszcza w kontekście jego celu, jakim jest świętość. Człowiek dzięki osobistej więzi z Jezusem, doświadcza łaski Bożej i odpowiada miłością na Miłość objawioną najpełniej w tajemnicy Bożego Serca. Wprowadza przez to królowanie NSPJ w swojej doczesności.

Święty Biskup podkreśla także ogromne znaczenie Komunii św. i adoracji Najświętszego Sakramentu, który niejako utożsamia z NSPJ. Zachęca do częstego przyjmowania Komunii św., wskazując, by przyjmować Ją w tym celu, aby postępować w cnotach, doświadczać Bożej miłości i odpowiadać swoją miłością na miłość Bożą oraz wynagradzać Sercu Jezusa wszystkie zniewagi, jakich doznaje od ludzi. Zaznacza także, że bardzo ważny jest czas po Komunii św., gdyż jest to szczególny moment otwarcia się Serca Jezusowego i udzielania przez nie wielu łask. Zachęca on także do Komunii wynagradzającej, a nadto, do czci Najświętszego Sakramentu poza mszą świętą. Poleca także pewne akty, jakie można odmawiać ku czci tego Sakramentu: „Chwała i uwielbienie, miłość i dziękczynienie bądź w każdym momencie Tobie, o Serce Jezusa w Najświętszym Sakramencie, na wszystkich ołtarzach całej ziemi, aż do końca świata. Amen; Eucharystyczne Serce Jezusa, przymnóż nam wiary, nadziei i miłości”¹⁸.

Następnym i nie mniej cennym dziełem, są *Rozmyślenia o życiu kapłańskim*. Tutaj, podobnie jak w wyżej wspomnianej pozycji, autor wielokrotnie wskazuje na nieodzowność kultu NSPJ, a także poświęca mu szczególnie dwa rozmyślenia, które tytułuje *Nabożeństwo do Rany Boku Chrystusowego* i *O gorliwości o rozszerzenie czci Najświętszego Sakramentu i nabożeństwa do Serca Jezusowego*. W dziele tym ukazuje, że nabożeństwo do NSPJ „z jednej strony każe oddawać cześć Boską najcenniejszej części człowieczeństwa Jezusowego, z drugiej jest godłem i ogniskiem miłości Pana Jezusa [...], która Go wydała na wszystkie cierpienia i zamknęła w naszych przybytkach. Uczcić tą miłość, przejąć się tą miłością i dla tej miłości zyskiwać serca ludzkie – oto główna pobudka tego nabożeństwa”¹⁹. Ma zaś ono szczególną wagę dla księży, będąc obroną w chwilach pokus i trudności, a także w codziennej pracy. Kapłan powinien się przede wszystkim uczyć od tego Serca gorliwości, cichości, pokory, posłuszeństwa i miłości krzyża. Tę wielkość i znaczenie kultu NSPJ zaznacza też w wielu miejscach wspomnianej pracy, np. „Z Serca Jezusowego, jakby z wielkiego ogniska wylatują iskry, które rozpalają w duszy kapłana płomień świętej gorliwości, by nie tylko sam wiódł życie czyste i umartwione, ale także inne dusze pociągał do Chrystusa”. Zaleca on tutaj częste akty strzeliste, m.in. *O Jesu, mitis et humilis Corde, fac cor meum secundum Cor Tuum*, a także: „O Serce, ofiaro miłości, pociecho śmiertelników, ostatnia nadziejo ludzka! Przyjacielu niewinnych myśli, miły czystym sercom, króluj w sercu wszystkich ludzi”²⁰.

Kolejnym bardzo ważnym dziełem jest czasopismo „Kronika Diecezji Przemyskiej”, które założył Józef Sebastian, przekształcając wcześniej istniejącą „Kurendę”²¹. W KDP były umieszczane dokumenty: papieskie, wydane przez pasterza

¹⁸ Tamże, s. 337.

¹⁹ J.S. Pelczar, *Rozmyślenia o życiu kapłańskim...*, s. 297–298, por. s. 296–304, 706–715.

²⁰ Tamże, s. 312, 715.

²¹ Wychodziła regularnie od 1864 r., zawierała ważniejsze rozporządzenia Kurii Biskupiej dla duchowieństwa i wiernych, a z czasem znalazły się w niej także rozporządzenia państwowe.

diecezji, inne zarządzenia i ogłoszenia urzędowe, jak i pewne rozprawy na tematy liturgiczne lub etyczne, a także przedstawiono w częściach zarys dziejów diecezji pod zarządem poszczególnych biskupów; ponadto publikowano wykaz i krótkie recenzje książek, które ukazały się drukiem. „Kronika” jest wydawana do dziś. Z tej niezwykle bogatej treści zwrócimy uwagę jedynie na cztery publikacje zawarte w KDP.

Pierwszą z nich jest *List pasterski Józefa Sebastiana Pelczara, Biskupa Przemyskiego obrz. łac. Wydany w dniu intronizacji, 13-go stycznia 1901 r.* W nim przypomina on wiernym, że Kościół katolicki pochodzi z ustanowienia Bożego, szczególnie zaś z woli Serca Jezusa. Mówiąc o tym Kościele i przedstawiając program duszpasterski na lata swej posługi pasterskiej w diecezji, prosi o modlitwę wiernych za swego pasterza, a także poleca ich NSPJ: „rzucam się do nóg Zbawiciela i oddaję Najśłodszemu Jego Sercu całą moją owczarnię, prosząc: Ty sam, o Pasterzu Najwyższy, rządź owieczkami twoimi”²².

Drugą to *Przemowa biskupa Józefa Sebastiana Pelczara miana do duchowieństwa dnia 13 stycznia r. 1901 podczas intronizacji.* Tutaj wskazuje on, jak widzi pracę podległych sobie duchownych: „Niechże tedy drogimi wam będą pacierze kapłańskie, a prócz nich i rozmyślanie i czytanie duchowne i dziękczynienie po Mszy św., i nawiedzanie Najświętszego Sakramentu i nabożeństwo do Serca Jezusowego i różaniec”²³.

Trzecim zaś fragmentem będzie poświęcenie siebie i całej diecezji NSPJ i Najświętszej Maryi Pannie, którego dokonał Biskup podczas swojej drugiej pielgrzymki do Paray-le-Monial: „Oby Najśłodsze Serce Jezusowe odbierało w tej diecezji jak największą cześć i miłość, a za to zlewało na nią obficie swe łaski”²⁴.

Ostatnią publikacją z KDP, która szczególnie uwypukla starania pasterskie biskupa przemyskiego o rozwój kultu NSPJ, jest *List pasterski o poświęceniu się Najświętszemu Sercu Jezusowemu jednostek i rodzin*²⁵, wydany z okazji kanonizacji Małgorzaty Marii Alacoque. Omawia tutaj krótko istotę objawień danych tejże świętej, wskazuje na sposoby, jakimi każdy może uczcić NSPJ, wynagradzając Mu zniewagi uczynione przez ludzi, a także przypomina akt zawierzenia temuż Sercu podany przez św. Małgorzatę Marię, wzywając każdego do ufego powierzenia się Bożej miłości.

Znaczącą dziełem jest też *Objawienie się Najświętszego Serca Jezusowego i żywot błogosławionej Małgorzaty Marii Alacoque*, tutaj Biskup wskazuje na początki kultu Serca Jezusowego obecne już w pierwszych wiekach chrześcijaństwa w nabożeństwie do Rany Boku Chrystusowego i powolne precyzowanie się istoty obecnego kultu w symbolu Serca. Wskazuje tutaj na rolę Ojców Kościoła i wielu świętych, aż do Małgorzaty Marii i jej znaczącej roli w propagowaniu orędzia o Sercu Zbawiciela. Opisuje poszczególne objawienia i wskazuje, że kult NSPJ zawsze był bardzo ważny w życiu chrześcijańskim.

Inną bardzo ważną publikacją omawianego zagadnienia jest *Nabożeństwo do Najświętszego Serca Jezusowego*. Święty Józef Sebastian wyjaśnia, co jest przedmiotem kultu i jaki jest jego cel, naucza o obowiązku czci względem Serca, wska-

²² KDP 1 (1901), z. 1, s. 1–7.

²³ KDP 1 (1901), z. 1, s. 9–12.

²⁴ KDP 1 (1901), z. 10, s. 341.

²⁵ KDP 20 (1920), z. 1 s. 43–55.

zuje na znaczenie miłości NSPJ objawionej w tym nabożeństwie, wzywa do naśladowania Go i konieczności łączenia się z Nim, podaje przykłady skuteczności tego kultu, a także wskazuje niektóre modlitwy i pieśni ku czci NSPJ. W podobnym duchu napisana jest *Najśłodsze Serce Jezusowe. Książka do modlenia*.

Pozycją, którą należy tutaj zaznaczyć, są także *Rozmyślenia o życiu zakonnym dla zakonnic*, gdzie na podobieństwo *Życia duchowego* i *Rozmyślań o życiu kapłańskim*, Józef Sebastian przedstawia zjednoczenie z NSPJ i żywe do Niego nabożeństwo jako ideał życia zakonnego. Jest ono zarówno wzorem, mocą i siłą do wytrwania w czystej miłości, która wszystko co ma poświęca dla Chrystusa, oddając się w posłuszeństwie Jego świętej woli. W tym duchu pisane są także *Konstytucje albo Ustawy Służebnic Najśw. Serca Jezusowego*.

Ostatnim dziełem, jakiego nie sposób tutaj nie wspomnieć, jest *Pasterz według Serca Jezusowego, czyli ascetyka pasterska*. Pokazuje on życie kapłana w pełni poświęconego NSPJ. W każdym szczególe starań o osobiste uświęcenie, a także duszpasterskiej troski o wiernych jest miejsce na łączność z Sercem Zbawiciela. Całe życie kapłana, zgodnie z nauczaniem J.S. Pelczara, winno być wypełnione nabożeństwem do NSPJ. To właśnie z niego wypływa świętość kapłańskiej posługi, która wynika z jak najściślejzego zjednoczenia z Sercem Chrystusa. Znajduje to swój wyraz najpierw w pobożności prywatnej kapłana, jego życiu wewnętrznym, gdy łączy się on z Sercem Zbawiciela, z Jezusem, obecnym na ołtarzach i zasiadającym po prawicy Ojca, oddając cześć Bogu w Trójcy Świętej Jedynemu. Taka realizacja powołania kapłańskiego, przede wszystkim ma swoje źródło w Tajemnicy Eucharystii, w której jest najgłębiej zakorzeniona. Kapłan Nią żyje i do Niej prowadzi wiernych. Dzięki temu w swojej codziennej posłudze przybliża wiernych do Chrystusa przez cnotę i wytrwałość, pragnąc uświęcić siebie i innych ludzi, by razem dojść do wiecznej chwały w Niebie. We wszystkich tych czynnościach podstawą jest kult NSPJ, w którym pasterz odkrywa Miłość Zbawiciela, łączy się z Nim i pragnie odpowiedzieć na ten Jego dar jak najgorliwszym wypełnianiem swoich duszpasterskich zadań, w których dla wiernych staje się apostołem nabożeństwa do Bożego Serca.

3. PRAKTYKA KULTU SERCA JEZUSOWEGO

Krzewienie kultu NSPJ w piśmiennictwie św. Józefa Sebastiana, było bardzo powszechne, tutaj zostało ono ograniczone do krótkiego zaprezentowania go w wybranych dziełach, które najwyraźniej pokazują ten rys duchowości św. biskupa Pelczara²⁶. Kult NSPJ był żywo obecny w życiu, a zwłaszcza w pismach Biskupa Przemyskiego. To jak Je postrzegał wiąże się ściśle z doktryną przedstawioną przez papieża w ciągu wieków i jest wiernym przekazywaniem ludowi tego, co Kościół

²⁶ Podaje się, że zostało przez niego napisanych 41 tytułów. Liczba ta nie obejmuje listów pasterskich, instrukcji i artykułów. Wśród wielu ze wspomnianych dzieł, oprócz już omówionych, należy wymienić takie jak: *Jak wielkim skarbem jest religia*, *Tajemnice religii katolickiej*, *Prawo małżeńskie*, *Pius IX i jego wiek*, *Zarys dziejów miłosierdzia*, *Masoneria* (por. J. Ataman, Józef Sebastian Pelczar, w: *Nasi święci*, red. Witkowska, Poznań 1995, s. 339).

Święty mówi o Sercu Zbawiciela. Na tej kanwie przedstawiał on niejednokrotnie objawienie dane św. Małgorzacie Marii Alacoque, a także wykazywał jego biblijne podstawy. Sam głęboko praktykując kult NSPJ i korzystając z jego owoców, śmiało zalecał Je innym, pragnąc dla nich dostąpienia tych wielu łask, których niewątpliwie sam był uczestnikiem. W jego pismach, jak już wcześniej zostało pokazane, wyraźnie przebijają się trzy zasadnicze sposoby uczczenia NSPJ. Jako pierwszy i najdoskonalszy z nich należy wymienić mszę św., wraz z Komunią sakramentalną, a w sposób szczególnie uroczystość NSPJ, następnie pozaliturgiczne formy pobożności, ze szczególnym uwzględnieniem praktyki pierwszych piątków i nabożeństwa czerwcowego. Wszystko one wynikają z odkrywania daru miłości Boga do człowieka, uwielbienia Boga za ten dar i wdzięczności oraz pragnienia odpowiedzi miłością na Miłość. Co więcej, z jednej strony wspomniane praktyki są sposobami czci wobec Serca Jezusowego, ale przede wszystkim są ofiarowane człowiekowi przez Boga, by mógł jeszcze bardziej poznawać Go i zbliżyć się do Niego, a przez to kształtować swoją codzienność na wzór Jezusa Chrystusa.

THE CULT OF THE SACRED HEART OF JESUS IN THE SELECTED WRITINGS OF ST. JOSEPH SEBASTIAN PELCZAR

Summary

The cult of the Sacred Heart of Jesus centuries exists in the Church. Many of the saints propagated this worship, because themselves practiced this spirituality. One of them was St. Joseph Sebastian Pelczar (1842–1924), Bishop of the Diocese of Przemyśl in the years 1901–1924 cared of sanctification of himself and other worshippers. He was a zealous apostle of the Sacred Heart of Jesus. He saw in it an efficient way to achieve holiness. Especially he recommended this cult in many writings. In the most important of them everyone can see that personal practice of the Sacred Heart cult transforms a worshipper on model of Jesus Christ. For this reason the Sacred Heart worship should be practice by everyone. It also makes, resulting from the source of Divine Love they becomes an authentic worshippers. The people propagating this worship and caring about it help themselves and other people in achieving eternal happiness. The human life resulting from the cult of the Sacred Heart of Jesus transforms the present life and directs it to eternity.

Słowa kluczowe: Serce Jezusa, duchowość chrześcijańska, Józef Sebastian Pelczar, pisma J.S. Pelczara

